

ГЛИБИННІ ПРОЦЕСИ ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ І ЗБЕРЕЖЕННЯ ЛЮДСЬКИХ РЕСУРСІВ У КРИЗОВИХ УМОВАХ

(РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЇ: ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЯ ПІДПРИЄМСТВ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ТА МЕХАНІЗМИ СТИМУЛЮВАННЯ / Н. Ю. БРЮХОВЕЦЬКА, І. П. БУЛЄЄВ ТА ІН.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2022. 424 с.;

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ: ВИКЛИКИ ТА МЕХАНІЗМИ ТРАНСФОРМАЦІЙ / Н. Ю. БРЮХОВЕЦЬКА, І. П. БУЛЄЄВ, Ю. С. ЗАЛОЗНОВА ТА ІН. ; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2024. 302 с.)

Перманентна модернізація підприємств у напрямі сучасних технологічних реалій (Індустрії 4.0 та 5.0), безперервне навчання персоналу, підвищення інтелектуальної складової виробництва, виробленої продукції, наданих послуг (складності, інноваційності, використаних ноу-хау) з метою збільшення доданої вартості формують стійкі конкурентні переваги підприємств на внутрішньому та зовнішньому ринках. Інтелектуалізація підприємств є процесом поширення практики використання знань, інформації інноваційного характеру у функціонуванні суб'єктів господарювання та використання ними передових технологій, цифровізації процесів, штучного інтелекту, інтернет-технологій, наявності висококваліфікованого і мотивованого персоналу, нематеріальних активів. Отже, інтелектуалізація підприємств сприяє розвитку внутрішнього виробництва та технічного переоснащення промисловості, що є важливим чинником в умовах дефіциту кваліфікованих людських ресурсів.

Стрімке впровадження цифрових технологій у виробництво та повсякденне життя суттєво змінює ринок праці, співвідношення в межах вікових груп, сфер діяльності, форм організації виробництва та зайнятості, що потребує випереджаючого формування нових навичок і компетенцій персоналу, які стають критично важливими як для працівників, так і для роботодавців. Швидка цифровізація потребує від менеджерів і фахівців набуття обов'язкових навичок і вмінь щодо пошуку, систематизації, фільтрації, оцінювання та аналізу великих масивів даних, цифрового контенту.

Професійна діяльність сучасного працівника набуває все більш вираженої специфіки, а саме: змінюються традиційні межі зайнятості, посилюється роль індивідуальних якостей та компетенцій персоналу, які формуються ще на стадії проектування і впровадження технологій у виробництво.

Забезпечення конкурентоспроможності у промисловому секторі потребує зменшення наявних прогалин і невідповідностей у нави-

чках і компетенціях співробітників промислових підприємств. Невідповідність перешкоджає спроможності виробничих підприємств поглиблювати інтелектуалізацію та розвиватися в умовах цифровізації. Адаптація до нових умов потребує не тільки значної трансформації бізнес-стратегій, але і готовності людського капіталу до викликів майбутнього.

Наукові дослідження Інституту економіки промисловості завжди відрізняються глибоким розумінням суспільно-економічних явищ і активним пошуком шляхів вирішення науково-прикладних завдань. У колективній монографії, підготовленій науковцями відділу проблем економіки підприємств ІЕП НАН України, відображена необхідність переосмислення процесів стимулювання інтелектуалізації підприємств. Актуальність теми монографії¹, яку було опубліковано у 2022 р., зумовлена глибокими трансформаційними процесами, що викликають розвиток високотехнологічних виробництв і зачіпають майже всі сфери економіки, підвищуючи значущість менеджменту інтелектуальних ресурсів підприємств. Через катастрофічне вимивання людського капіталу з України проблема забезпечення розширеного відтворення інтелектуальних ресурсів, підготовки висококваліфікованих працівників для сучасної економіки стає однією з основних і потребує наукового та практичного розв'язання.

Загальна ідея дослідження, результати якого висвітлені в рецензованій монографії, полягає у формуванні теоретичних, методологічних і методичних засад стимулювання інтелектуалізації підприємств реального сектору економіки в поточних умовах.

У сучасних умовах інтелектуалізація ґрунтується на менеджменті інноваційних промислових підприємств, але найчастіше у вигляді окремих, не завжди взаємопов'язаних функцій, не суттєво впливаючи на підвищення інноваційної активності підприємств. При цьому досвід відомих та успішних інноваційних компаній міжнародного рівня доводить переваги іншого, а саме сфокусовано-активного

підходу до управління інтелектуалізацією підприємств, представленого єдиним комплексом елементів, які сформовані за принципом відтворювальної збалансованості інтелектуальних ресурсів підприємств.

У монографії розкрито специфіку проблеми інтелектуалізації підприємства та шляхи її вирішення для підвищення цілеспрямованої інноваційної активності суб'єктів господарювання промисловості. Доцільно відзначити наявність поступового розгортання авторської позиції за допомогою чіткої логіки подання результатів дослідження.

Структура роботи містить три основні частини, що розкривають:

а) виклики й імперативи вдосконалення основ стимулювання інтелектуалізації підприємств реального сектору економіки в сучасних умовах;

б) сучасні тенденції, що актуалізують інтелектуалізацію промислових підприємств та управління її інноваційно орієнтованим розвитком;

в) основні елементи механізмів стимулювання інтелектуалізації промислових підприємств для інноваційного розвитку економіки.

Метою дослідження є науково-методологічне обґрунтування та подальший розвиток методів, інструментів і механізмів стимулювання інтелектуалізації підприємств реального сектору економіки в сучасних умовах.

Авторами систематизовано вимоги до сучасних підприємств, які сприяють поглибленню інтелектуалізації та дозволяють більш ефективно використовувати дані, персонал, наявні активи в поєднанні із сучасними технологіями: ефективність бізнес-процесів (у тому числі за рахунок упровадження цифрових інструментів управління виробництвом); націленість менеджменту на поглиблення інтелектуалізації, авторитет керівника як організатора цифрової та інтелектуальної трансформації підприємства; перманентна трансформація в напрямі сучасних технологічних реалій; постійний розвиток людського капіталу (навичок, необхідних для «розумної» промисловості); співробітництво в межах підприємства (розвиток підходів до управління); застосування вже працюючих моделей або технологій ззовні (у тому числі за рахунок співробітництва й пошуку необхідних рішень); формування культури та цінностей поглиблення інтелектуалізації в напрямі Індустрії 4.0, карди-

¹ Інтелектуалізація підприємств: концептуальні підходи та механізми стимулювання: монографія / Н.Ю. Брюховецька, І.П. Булеєв та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2022. 424 с. URL: https://iie.org.ua/wp-content/uploads/application/pdf/monohrafiya_2022_maket_compressed.pdf

нальна зміна організаційної культури, де кожен крок є цифровим; редизайн продукції та послуг з урахуванням потреб клієнтів (запити споживачів як драйвер цифрової трансформації: дослідження потреб і очікувань споживачів на внутрішньому та зовнішньому ринках); послідовний розвиток і поглиблення інтелектуалізації, поетапне досягнення цифрової зрілості; аналіз кращих світових практик і застосування досвіду інтелектуальних виробництв; співробітництво з асоціаціями та об'єднаннями промислової цифровізації; участь у промислових форумах, спеціалізованих виставках; підтримка досліджень та інновацій.

Колективна монографія «Інтелектуалізація підприємств: концептуальні підходи та механізми стимулювання» є глибоким у науковому та практичному розумінні дослідженням проблем інтелектуалізації підприємств; підходів до управління та стимулювання інтелектуалізації виробництва; напрямів і пріоритетів державної підтримки інтелектуалізації підприємств; адаптації працівників до підвищення рівня інтелектуалізації промислових підприємств.

Цінним є практико-орієнтований підхід до дослідження зазначеної проблематики, що вказує на свідчить про високу значущість взаємодії представників наукової спільноти та суб'єктів бізнесу. Зацікавленість у поєднанні спільних досліджень корпоративного сектору економіки, науковців і викладачів провідних вищих навчальних закладів спрямована на вирішення завдань у рамках прийняття управлінських рішень.

Монографія містить достатній обсяг статистичної інформації, на основі якої автори визначають тренди розвитку різних економічних процесів, що наочно відображено в графічних матеріалах.

На основі глибокого аналізу праць вітчизняних і зарубіжних учених, статистичних даних, ресурсів мережі Інтернет виявлено проблеми стимулювання інтелектуалізації підприємств. З урахуванням оцінки адаптації працівників до підвищення рівня інтелектуалізації підприємств в умовах цифровізації обґрунтовано параметри адаптації працівників і критеріїв вибору стимулів для підтримки інтелектуалізації підприємства. Виконано кількісну оцінку та надано якісну характеристику рівня адаптації працівників до підвищення рівня інтелектуалі-

зації підприємств; визначено зв'язок між рівнем адаптації та ставленням працівників до підвищення рівня інтелектуалізації підприємства.

Автори доводять необхідність урахування в процесах інтелектуалізації виробництва двадцятирічних циклів розвитку поколінь, десятирічних циклів розвитку людини та визначають, що система глобальних, великих (вікових і напіввікових), середніх і коротких циклів (хвиль) суспільного прогресу потребує доповнення, а саме внесення циклів формування та функціонування поколінь, а також окремих особистостей як «духовно-біо-соціальних» суб'єктів.

Значний інтерес становить запропонована концепція стимулювання інтелектуалізації промислових підприємств у напрямі Індустрії 4.0, що має на меті розвиток людського капіталу та перетворення національних підприємств на інтелектуальні на основі поєднання політики держави (через механізми стимулювання експорту національного виробництва; імпортозаміщення; стимулювання державно-приватного партнерства та локалізації; стимулювання розвитку людського капіталу) та підприємств (через механізми ефективності бізнес-проектів і бізнес-процесів; мотивації менеджменту до поглиблення інтелектуалізації виробників і виробництв, підвищення авторитету керівника як організатора цифрової та інтелектуальної трансформації; перманентної трансформації в напрямі сучасних технологічних реалій; постійного розвитку людського капіталу; співробітництва в межах підприємства; застосування вже працюючих моделей і технологій; підвищення культури та поглиблення інтелектуалізації в напрямі Індустрії 4.0; редизайну продукції та послуг з урахуванням потреб клієнтів; послідовного розвитку і поетапного досягнення цифрової зрілості).

Концепція містить обґрунтований склад учасників процесу інтелектуалізації підприємств, якими є: держава (уряд, законодавчі органи, органи місцевого та регіонального управління); бізнес (підприємці, керівники, топменеджмент); наукові (передусім НАН України) та освітні організації; інші зацікавлені організації та учасники (ЗМІ, фахівці у сфері ІКТ, консалтингові компанії, фінансовий сектор, центри інформаційної підтримки, бізнес-інкубатори та ін.).

Важливою з наукової точки зору є запропонована система підвищення рівня інтелектуалі-

лізації виробництва: від школи до системної безперервної перепідготовки, що може бути реалізована в межах інклюзивного капіталізму. Автори вважають, що більш прийнятною для України є реалізація теорії конвергенції, ближче до якої будують своє господарство КНР, Індія, Сінгапур, скандинавські країни.

Викладені факти свідчать про теоретичну значимість монографії, яка виражена в поглибленні наукових положень про розвиток методів, інструментів і механізмів стимулювання інтелектуалізації підприємств реального сектору економіки.

Практичне значення монографії полягає в можливості вдосконалення системної організації підвищення рівня інтелектуалізації підприємств реального сектору економіки на основі запропонованих інструментів і механізмів, які дозволяють забезпечити ефективність управління для залучення й утримання кваліфікованих працівників.

Для наукової та освітянської спільноти безперечно важливим є авторське бачення природи інтелектуалізації підприємства, розширення категоріального апарату та обґрунтування ефективних, в умовах цифровізації, підходів до її стимулювання.

Автори обґрунтовано та результативно використовують комплекс загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, а саме: системний підхід, метод наукового порівняння, економічного аналізу, монографічний, експертних оцінок, графічний, табличний та ін. Також заслуговує на увагу використання концепції трьох сил розвитку.

Побудова тексту монографії охоплює постановку конкретних цілей дослідження для окремого напрямку, формулювання наукової гіпотези з її подальшим підтвердженням, висновками та науковою аргументацією.

Разом з тим у монографії було б доцільно розкрити внесок сфери освіти в підготовку належної бази інтелектуалізації промислових підприємств, оскільки має місце колосальний дефіцит працівників робітничих спеціальностей, технічних спеціалістів. Тривалий період воєнного стану в Україні виснажує людські та інтелектуальні ресурси з промислового обігу. Однак, як показала практика, відбувається активний пошук і впровадження нових технологій виробництва та організації праці, що свідчить

про значний інтелектуальний потенціал вітчизняних підприємств. З урахуванням цього в подальших дослідженнях варто було б висвітлити професійний погляд авторів на механізми мотивації та стимулювання високотехнологічних виробництв на основі використання саме національних інтелектуальних ресурсів.

На увагу наукової спільноти заслуговує доцільність дотримання такого фундаментального принципу, визнаного у світовій практиці: успіх технологічної модернізації зумовлений рівнем інноваційної активності підприємств реального сектору економіки, який визначається передусім відповідними інноваційними компетенціями персоналу. Водночас формування таких компетенцій значною мірою пов'язане з інтелектуальним рівнем індивідуальних і колективних суб'єктів інноваційної діяльності. Автори досліджують: яким чином функціонують ефективні механізми утримання кваліфікованих фахівців; чи надаються відповідні компетентності освітніми установами; чому молодь прагне здобувати освіту за кордоном, а після цього не повертається, щоб застосувати набуті компетентності; які механізми стимулювання та мотивації молоді доцільно задіяти для створення валового національного продукту високотехнологічними виробництвами саме в Україні. Актуальним також є питання про доцільність мотивації персоналу до підвищення рівня інтелектуалізації підприємств для посилення їхньої адаптації до постійно мінливих умов підприємницької діяльності, що актуалізує необхідність подання практичних пропозицій авторів монографії. Маємо надію, що автори монографії в подальших наукових розвідках нададуть виважені відповіді на низку поставлених питань.

Загалом слід відзначити, що рецензована монографія заслуговує на високу схвальну оцінку з урахуванням запропонованих ідей і фахових напрацювань, які логічно та послідовно розвинуто авторським колективом у подальшій науковій публікації².

² Управління підприємствами в умовах цифровізації: виклики та механізми трансформацій: монографія / Н.Ю. Брюховецька, І.П. Булеев, Ю.С. Залознова та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2024. 302 с. URL: https://iie.org.ua/wp-content/uploads/application/pdf/mono_2024_compressed.pdf

Для здійснення трансформаційних перетворень і діяльності в умовах воєнного стану важливим є положення, згідно з яким стресостійкість й адаптивність керівництва та персоналу виступають чинниками забезпечення безперервного процесу виробництва навіть при релокації підприємств. Фахівці, якими є, як правило, люди зрілого віку, що мають критичне мислення, стають більш затребуваними в даний час на протигагу тим працівникам, які навчені на закономірностях «кліпового» мислення. Зазвичай, такими фахівцями набагато легше керувати в короткостроковій перспективі, але в стратегічному управлінні даний ресурс швидко нівелюється. З цією метою, на переконання авторів, доцільно застосовувати методи управління підприємством, які через належну мотивацію, різноманітні технології та механізми побудови комунікацій спроможні забезпечити виявлення резервів підвищення ефективності та реалізацію людського і соціального капіталу (насамперед у тих сферах, що забезпечують первинні матеріальні потреби, культурні та соціальні запити працівників). Підтвердженням цього є складові стратегічного управління, які застосовують у своїй діяльності успішні керівники: постановка цілей, розроблення стратегії та сценаріїв, пошук інструментів досягнення, акумуляція ресурсів і їхній розподіл, мотивація учасників, виявлення економічних інтересів і логіки поведінки учасників управлінської та соціально-економічної діяльності підприємства на ринку в умовах непередбачуваності.

Науковці ІЕП НАН України виявили таку закономірність: чим менше професійно та морально підготовлений управлінець, тим сильнішим є його прагнення до застосування методів контролю. Обґрунтовано, що «система цифрового контролю» перетворюється на «систему покарання та заробляння» на цьому. Відтак державні та інші інститути все частіше використовують інструменти впливу (жорсткі

інструкції, працю «під камерами», датчики біометрії та ін.), які впроваджуються під виглядом посилення турботи про безпеку працівників і комфорту їхньої роботи. Дана тенденція набирає обертів в усьому світі, зокрема з урахуванням цифровізації всіх сфер суспільно-економічного життя, що призводить до посилення нервового напруження працівників, а отже, до зниження продуктивності праці.

У монографії обґрунтовано необхідність розширення меж застосування «гнучкого» управління в умовах цифровізації економіки та дії воєнного стану шляхом реалізації низки положень (зокрема, для керівників це розроблення сценаріїв майбутнього розвитку підприємства), що додатково потребує виваженої постановки цілей, вибору методів та інструментів впливу на персонал, взаємодії зі стейкхолдерами, досягнення цілей.

Автори довели, що при реалізації такого важливого напрямку управління, як забезпечення умов соціалізації людини, ефективною є постановка цілей щодо налагодження міжлюдської взаємодії, зниження напруження тощо. Відзначається, що головне завдання керівника – забезпечити ефективну діяльність підприємства з таким колективом, де кожен працівник перебуває на своєму місці.

Таким чином, рецензовані монографії відповідають актуальним напрямкам сучасних наукових розвідок, а одержані результати логічно пов'язані між собою та становлять вагомий внесок у вирішення проблематики забезпечення економіки людським, інтелектуальним і соціальним капіталом належної кількості та якості. Змістове наповнення рецензованих монографій містить перспективи подальших досліджень.

Колективні монографії мають наукову та фахову цінність для аспірантів, магістрантів, економістів, керівників підприємств, установ та організацій у сфері управління промисловим виробництвом.

Завідувач кафедри підприємництва і торгівлі
Західноукраїнського національного університету
д-р екон. наук, професор

Професор Познанського економічного університету
DrHab, професор

Доцент кафедри підприємництва і торгівлі
Західноукраїнського національного університету
канд. екон. наук, доцент

Ольга СОБКО

Анна МАРИНЯК

Ірина БОЙЧИК